

Een stad van onderop: De effecten van kraken op het Leidse stadsbeeld

Charlotte van Rooden, Merel Snoep, Bart van der Steen

Toen Jan Schaefer eind jaren zeventig wethouder Woningzaken werd in Amsterdam, vond hij in de kraakbeweging een geduchte tegenstander. Volgens historicus Herman de Liagre Böhl noemde hij hen ‘recht in hun gezicht “asociaal” en “onrechtvaardig” en bestempelde hen als “voordringers” op de distributiemarkt’. Tegelijkertijd had Schaefer echter zijn politieke successen ‘mede te danken [...] aan de kraakbeweging’.¹ Door de grote krakersrellen van begin jaren tachtig kwam er opeens veel geld vrij voor het vlottrekken van de vastgelopen renovatieprojecten in de binnenstad.

Tussen 1965 en 1999 hebben meer dan 50.000 mensen in Nederland panden gekraakt.² Onderzoekers hebben veel aandacht besteed aan de levensstijlen en actierepertoires van krakers. Vooral grote krakersrellen zoals het zogenaamde kroningsoproer van 30 april 1980 zijn uitgebreid behandeld.³ Er is echter zelden gekeken naar de effecten van kraakacties. Hierdoor blijven belangrijke vragen onbeantwoord: Welke invloed hebben krakers gehad op het stadsbeeld of op stedelijk beleid? De huidige bijdrage probeert deze vragen te beantwoorden aan de hand van een casestudy naar kraakacties in Leiden tussen 1970 en 1990.⁴ Door deze specifieke kraakacties en hun afloop te onderzoeken, kunnen we beter inzicht verwerven in de effecten van kraakacties.

¹ H. de Liagre Böhl, *Amsterdam op de Helling. De strijd om stadsvernieuwing* (Amsterdam 2010) 402.

² E. Duivenvorden, *Een voet tussen de deur. Geschiedenis van de kraakbeweging* (1964–1999) (Amsterdam 2000).

³ N. Kadir, ‘Myth and Reality in the Amsterdam Squatters’ Movement, 1975–2012’, in B. van der Steen, L. van Hoogenhuijze, and A. Katzeff (red.), *The City is Ours: Squatting and Autonomous Movements in Europe from the 1970s to the Present* (Oakland 2014) 21–61.

⁴ B. van der Steen, ‘De metropool voorbij. Een korte geschiedenis van kraken in Leiden in de jaren zeventig’, *Stadsgeschiedenis* 12:1 (2017) 75–85; C. van Rooden, M. Snoep en B. van der Steen, ‘Krakende kattenvrouwtjes en banketbakkers: Nieuw onderzoek naar de diversiteit en dynamiek van kraken in Hollandse steden’, *Holland: Historisch Tijdschrift* (2018-1).

Van oudsher hebben de acties van krakers meer aandacht gekregen dan hun effecten. Dat heeft drie redenen. In de eerste plaats is het heel moeilijk om de gevolgen van protestacties op politieke besluitvorming te meten. De politicoloog Sydney Tarrow stelde al in 1994 dat het niet zinvol is om de resultaten van sociale bewegingen te onderzoeken, omdat te veel verschillende factoren en groepen invloed hebben op politieke besluitvorming.⁵

Ten tweede zijn de acties van krakers vaak indrukwekkender dan de besluitvorming die daarop volgt. Gemeentebesturen hebben vaak maanden en soms wel jaren nodig om tot een besluit te komen over ontruimings-, renovatie- of sloopplannen. Processen zijn vaak stroperig, onoverzichtelijk en complex. Deze processen verbleken in de schaduw van directe en vaak spectaculaire confrontaties tussen krakers en ME'ers. De socioloog Göran Therbon uitte dan ook kritiek op de meeste literatuur waarin de focus ligt op sociale bewegingen en niet op hun effecten.⁶

Ten slotte heeft deze onevenwichtigheid in de literatuur te maken met de bescheiden sporen die kraakacties nalaten. Of een kraakpand nu gelegaliseerd of ontruimd wordt, de effecten op het gebouw zijn vaak hetzelfde: het pand wordt doorgaans gerenoveerd, waarna niets meer doet vermoeden dat het ooit gekraakt is geweest. Het gebeurt slechts zelden dat een gebouw ook na legalisering zijn 'klassieke' kraakuitendlijk behoudt: uitgeleefd, beschilderd en met vlaggen en spandoeken aan de voorgevel. Kraaksuccessen zijn daarom vaak onzichtbaar. Tegenstanders van het kraakverbod dat in 2010 werd aangenomen probeerden hier iets tegen te doen door het Witboek Kraken te publiceren, dat de successen van krakers documenteerde, en door een spandoeken-actie op te zetten.⁷ Aan de voorgevel van toonaangevende panden werden spandoeken gehangen met de tekst: 'Mede mogelijk gemaakt door de kraakbeweging'. In Leiden werden deze spandoeken onder andere opgehangen bij het toenmalige poppodium LVC en het ateliercomplex Haagweg 4.⁸

⁵ S. Tarrow, *Power in Movement. Social Movements, Collective Action and Politics* (Cambridge 1994) 24.

⁶ G. Therbon, *Cities of Power. The Urban, the National, the Popular, the Global* (London 2017) 195.

⁷ Witboek Kraken (Amsterdam 2009). Online op: <http://www.witboekkraken.nl/witboek.pdf>.

⁸ Actiegroep Woonstrijd!, 'Spandoeken in Leiden' (11 juni 2006) op: <https://www.indymedia.nl/nl/2006/06/36900.shtml>.

Zelfs wanneer onderzoekers ingaan op de effecten van kraakacties, zijn zij doorgaans sceptisch. Stadsonderzoeker Manuel Castells, bijvoorbeeld, gaat ervan uit dat stedelijke bewegingen worden ingekapseld door het stadsbestuur; dat probeert de protesten te pacificeren door bewegingen bij de besluitvorming te betrekken, zonder al te veel in te leveren op de oorspronkelijke plannen. Wanneer dat niet lukt, kiezen autoriteiten voor repressieve maatregelen. De resultaten van stedelijk protest blijven daardoor beperkt.⁹ Verschillende onderzoekers van sociale bewegingen in Nederland zijn echter positiever. In 1984 deed de socioloog Wim van Noort onderzoek naar de effecten van kraakacties op de stedelijke besluitvorming in Dordrecht, Den Bosch, Utrecht en Nijmegen. Hij concludeerde daarbij dat de kraakbeweging wel degelijk effect had op de besluitvorming. Ook al was het 'niet goed mogelijk de grootte van dat effect te kwantificeren' omdat ook andere actoren en factoren een rol speelden, kon hij wel stellen dat 'een groot deel van de eisen van de kraakbeweging is ingewilligd'.¹⁰

De socioloog Hans Pruijt ging nog een stap verder in zijn onderzoek naar de effecten van kraakacties op de stedelijke besluitvorming in Amsterdam. Eind jaren zestig had men voor Amsterdam verrekende plannen: 'The key decision-makers were poised to modernize the old city (i.e. the center plus the 19th century ring) while sparing primarily the canals, canal houses and other first class monuments.' De plannen omvatten grootschalige sloop, de aanleg van metrolijnen en snelwegen door het centrum van de stad en de bouw van kantoren. Pruijt onderzocht voor zes centrale wijken welke plannen er gemaakt waren, welke protesten dat opriep en welke effecten deze protesten hadden op de plannen. In vier van de zes wijken werd uiteindelijk niets van het oorspronkelijke plan verwezenlijkt. In alle gevallen was er gebruik gemaakt van kraken, weliswaar altijd naast andere actieformen. Deze acties speelden volgens Pruijt een centrale rol in de wijziging van de stadsvernieuwingsplannen. De nadruk verschoof radicaal van sloop en nieuwbouw naar renovatie en het behoud van de historische binnenstad.¹¹

⁹ Therbon, *Cities of Power*, 195.

¹⁰ W. van Noort, *De effecten van de kraakbeweging op de besluitvorming van gemeentelijke overheden* (Leiden 1984) 225.

¹¹ H. Pruijt, 'The Impact of Citizens' Protest on City Planning in Amsterdam' in: L. Deben et al (red.), *Cultural Heritage and the Future of the Historic Inner City of Amsterdam* (Amsterdam 2004) 228-244.

Afgezien van de studies van Van Noort en Pruijt is er vrijwel geen onderzoek gedaan naar de effecten van kraken. Spectaculaire krakersconflicten krijgen wel veel aandacht van media en onderzoekers, waardoor de indruk ontstaat dat krakers vooral grootstedelijke en militante activisten zijn wier acties uiteindelijk weinig teweegbrengen. Met de huidige bijdrage willen we beide aannames ter discussie stellen.

Daarvoor hebben we onderzoek gedaan naar alle kraakacties in Leiden tussen 1970 en 1990. De informatie over deze acties hebben we verkregen door systematisch te zoeken in het inmiddels volledig gedigitaliseerde *Leidsch Dagblad*. Dat leverde een database op van bijna 850 krantenberichten over 220 kraakacties.¹² De informatie uit deze kranten is niet zonder meer objectief; de politieke houding van de krant, de betreffende journalist en het bedoelde publiek kleurden de berichtgeving.¹³ Desondanks biedt de bron een overzicht van de Leidse kraakacties in deze periode, evenals hun effecten. Andere bronnen zoals interviews, memoires en bewegingspublicaties vormen een belangrijke aanvulling, maar zijn fragmentarischer en eveneens gekleurd.

In de onderstaande bijdrage hebben we de effecten van kraakacties onderverdeeld in drie soorten: Kraakacties die speculatie aan de kaak stelden en sloop voorkwamen; acties die woningen aan het huizenbestand toevoegden; en acties die stedelijke problemen agendeerden en beleidsmaatregelen afdwongen. Hierbij wordt niet alleen naar de bedoelde, maar ook naar de onbedoelde effecten van kraakacties gekeken.

Deze bijdrage zal ingaan op de verschillen tussen de jaren zeventig en tachtig. Rond 1980 veranderde de Leidse krakerspopulatie evenals haar doelstellingen en actierepertoire. Dit had tevens invloed op de mate van effectiviteit. De indeling in twee aparte hoofdstukken maakt het mogelijk om deze veranderingen te beschrijven en te analyseren.

Kraken in de jaren zeventig

De woonsituatie in Leiden liet te wensen over in de jaren zeventig. De Haagse krant *Het Vaderland* bestempelde Leiden als de 'tweede

¹² Deze informatie is verwerkt in een digitale kaart, die te vinden is op: www.krakeninleiden.nl.

¹³ Marcel Broersma, "Nooit meer bladeren? Digitale krantenarchieven als bron," *Tijdschrift voor Mediageschiedenis* 14 2 (2011) 29-55.

landskampioen krotten' vanwege de drieduizend onbewoonbaar verklaarde woningen in het centrum van de stad.¹⁴ Niet alleen waren veel woningen van slechte kwaliteit, er was ook een nijpend tekort aan betaalbare woningen. De woningnood werd nog verergerd door een slecht functionerend en stroperig systeem van woningtoewijzingen. Veel jonge echtparen en gezinnen waren gedwongen om jaren bij hun (schoon)ouders in te wonen, terwijl een groot aantal woningen leeg stond; bijvoorbeeld omdat ze gerenoveerd moesten worden of omdat ze nog niet waren toegewezen. Vanaf 1970 werd er dan ook steeds vaker gekraakt.

In 1970 werd er in het *Leidsch Dagblad* voor het eerst over 'kraken' gesproken. De actievorm was over komen waaien uit Amsterdam.¹⁵ Daar waren groepen als Provo en de Oranje Vrijstaat al eind jaren zestig begonnen met het bezetten van huizen. Ook in Leiden was het al voor 1970 voorgekomen dat mensen clandestien leegstaande huizen in gebruik namen, maar dat werd toen nog niet gezien als deel van een grotere beweging.

De meeste Leidse krakers in de jaren zeventig waren jonge stellen of gezinnen, voor wie kraken de enige manier was om aan een zelfstandige woonruimte te komen. Zij werden in sommige gevallen door activisten geholpen.

Hoe nijpend de woonsituatie voor veel gezinnen was, blijkt uit het verhaal van een echtpaar met kind dat in 1978 een woning kraakte aan de Langebrug 101. Voor de kraakactie woonde het paar volgens de krant op een kamer van 2,5 bij 5 meter – zonder een eigen keuken –, waarvoor ze $\text{ƒ}375,-$ 'kale' huur betaalden.¹⁶ Een ander voorbeeld biedt het jonge gezin Van Gellecum, dat in 1970 een woning kraakte in het Bethlehemshof. De politie ontruimde hen nog op dezelfde avond, maar omdat het gezin nergens anders heen kon, boden de agenten de vader onderdak op het politiebureau. Daar woonde hij twee weken, totdat er een alternatieve woning voor zijn gezin werd gevonden. Toen ze hier wilden intrekken, bleek ook deze woning echter gekraakt te zijn.¹⁷

Andere krakers waren werkende of studerende jongeren, onder wie ook een groot woningtekort heerste en voor wie er nog maar weinig

¹⁴ C. Smit, *Strijd om kwaliteit. De geschiedenis van de volkshuisvesting in de regio Leiden* (Leiden, 2006) 127.

¹⁵ *Leidsch Dagblad*, 18 april 1970.

¹⁶ *Leidsch Dagblad*, 7 september 1978.

¹⁷ *Leidsch Dagblad*, 19 augustus 1970; 21 augustus 1970; 24 augustus 1970; 12 september 1970.

gebouwd werd. Een deel van hen wilde in leefgemeenschappen of woongroepen samenwonen. Ten slotte was er nog een groep krakers die door middel van deze actievorm werkplaatsen of kunstenaarsateliers wilde verwerven.

De kraakacties van verschillende groepen Leidenaren hadden uiteenlopende effecten. Over het algemeen bleven deze in de jaren zeventig beperkt tot specifieke woningen en krakers, maar als onderdeel van meer algemene huurdersprotesten gaf het kraken ook een aanzet tot meer fundamentele beleidsmaatregelen.

‘Een goed bewoonbaar huisje’

Kraken was in de jaren zeventig voor de meesten een vorm van *self-help*. Het was een manier om direct en op eigen voorwaarden woonruimte te verkrijgen. In veel gevallen werden acties echter ook politiek gelegitimeerd. Veel krakers stelden bijvoorbeeld dat ze met hun acties voorkwamen dat woonruimte aan het woningbestand werd onttrokken. Zo demonstreerden de vijf jonge krakers die in 1971 een huis aan Narmstraat 16 met succes bezetten ertegen dat de woning daarvoor werd gebruikt als opslagruimte.¹⁸ Hetzelfde gold voor de krakers van Seringenstraat 44; ook deze woning werd tot aan de kraakactie gebruikt als pakhuis.¹⁹

In de jaren zeventig werd er veel geïnteresserd in het onttrekken van panden aan het woningbestand. Zo bezetten krakers in 1978 een woning van de Nederlands Hervormde Gemeente aan de Koddesteeg. De kerk wilde er een zondagsschooltje van maken. De krakers legitimeerden hun bezettingsactie door de kerk ervan te beschuldigen het ‘goed bewoonbare huisje’ slechts een paar uur per week te gebruiken.²⁰ In hetzelfde jaar kraakte de nieuw opgerichte Leidse Kraakbond een woning in de Ketelboetersteeg. De woning was verwaarloosd en de eigenaar, kledingwinkel C&A, wilde de woning ombouwen tot een bedrijfsruimte. In plaats daarvan bood de eigenaar de krakers een bruikleencontract aan en zo konden ze er ten minste twee jaar wonen.²¹

¹⁸ *Leidsch Dagblad*, 11 januari 1972.

¹⁹ *Leidsch Dagblad*, 1 maart 1971.

²⁰ *Leidsch Dagblad*, 13 september 1978.

²¹ *Leidsch Dagblad*, 23 mei 1978; 22 juli 1978 en 18 april 1980.

Fig. 1: Pamflet van Kraakbond Leiden. Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG)

Het kraken van panden nam vanaf 1970 een hoge vlucht. Dit kwam onder andere door de grote media-aandacht voor krakers, wat anderen inspireerde om hetzelfde te doen. Daarnaast werd kraken in Leiden gestimuleerd door verschillende Leidse actiegroepen die hulp boden. Een belangrijk gevolg van het toenemende aantal kraakacties was dat de druk op huiseigenaren toenam om hun woningen niet al te lang leeg te laten staan – de kans dat een woning anders gekraakt zou worden was immers aanzienlijk.

Tegelijkertijd leidde deze 'dreiging' er ook toe dat verschillende eigenaren hun toevlucht namen tot 'antikraakmaatregelen'. Door het sanitair te slopen, de vloeren te verwijderen of de meterkast weg te halen poogden zij woningen 'onkraakbaar' te maken. Daarmee onttrokken deze eigenaren de woningen actief aan het bestand, wat een indirect en onbedoeld effect was van kraken. Tegelijkertijd gaven deze huiseigenaren krakers ook weer legitimiteit, wanneer de krakers deze huizen alsnog kraakten en opknapten.

Jongeren, Gastarbeiders en Kattenvrouwtjes

Terwijl sommige krakers hun acties legitimeerden door te wijzen op het ‘verkeerde’ gebruik van woonruimte, klaagde anderen de leegstand aan. Door panden te bezetten, zo redeneerden krakers, voegden zij woningen aan het huizenbestand toe. Een voorbeeld van zo’n actie was de bezetting van twee woningen aan de Lange Mare door twee gezinnen met hulp van het Comité Woningnood in 1970. De woningen werden beheerd door het St. Antonius Clubhuis, dat de woningen leeg liet staan terwijl het bestuur zich beraadde over hun nieuwe functie. De organisatie gaf beide gezinnen toestemming om te blijven totdat er een nieuwe bestemming voor de ruimtes was gevonden.

Ook dit soort kraakacties bleven doorheen de jaren zeventig populair. Zo kraakten twee gezinnen in 1978 de huizen aan Langebrug 101 en 103 met hulp van de Leidse Kraakbond. De woningen waren van de gemeente en waren onbewoonbaar verklaard. Er was geen geld om ze te renoveren, zodat de woningen al langer dan een jaar leegstonden. De gemeente gaf beide gezinnen toestemming om te blijven tot het moment waarop de renovatie daadwerkelijk zou plaatsvinden. In de tussentijd namen de bewoners, wederom met hulp van de Kraakbond, het op zich om de woningen zodanig op te knappen dat ze in ieder geval voor enige maanden of zelfs jaren bewoonbaar waren.²²

Met hun acties lieten de krakers zien dat verschillende panden die door de gemeente of particuliere eigenaren waren afgeschreven nog wel degelijk gebruikt konden worden als woonruimte. In de bovengenoemde gevallen pakte deze strategie positief uit voor de gezinnen. In andere gevallen kon dit argument zich echter ook tegen krakers keren. In de jaren zeventig gebeurde het meermaals dat jongeren woningen kraakten – en dus bewezen dat het pand bewoonbaar was – maar vervolgens plaats moesten maken voor andere woningzoekenden. De reden daarvoor was dat jongeren door het stadsbestuur als minder hulpbehoevend werden beschouwd. Hun eisen werden regelmatig genegeerd.

In 1974 kraakte een groep jongeren het kantoor van de voormalige electriciteitsfabriek aan Hooigracht 12-16. De wethouder zei aanvankelijk dat hij het ‘wel reëel’ achtte dat de krakers een huurcontract zouden krijgen, maar na een paar dagen kwam hij toch met een alternatief plan. Nu bleek

²² *Leidsch Dagblad*, 7 september 1978; 16 augustus 1978; 2 februari 1979 en 27 februari 1979.

dat het pand voor bewoning geschikt was, stelde hij voor om het beschikbaar te stellen aan vijfendertig gastarbeiders, die onder slechte omstandigheden in pensions woonden. Hier konden de krakers en hun sympathisanten weinig tegenin brengen, zij zagen de gastarbeiders immers als lotgenoten en wilden deze groep hun woonruimte niet ontnemen.²³

Iets gelijkaardigs gebeurde in datzelfde jaar in de nabijgelegen gemeente Voorschoten, waar een groep jongeren een boerderij had gekraakt. De jongeren woonden er bijna een jaar en hadden de boerderij redelijk opgeknapt, toen de gemeente met een alternatief bestemmingsplan kwam. Ze stelde voor de boerderij toe te wijzen aan 'Kattemie', een echtpaar dat nergens anders kon wonen vanwege de overlast die zij gaven door hun grote verzameling katten en honden. De krakers hadden een huis toegevoegd aan het woonbestand, maar konden er uiteindelijk zelf geen gebruik van maken.²⁴

Krakers legitimeerden hun acties doorgaans met het argument dat zij woningen aan het huizenbestand toevoegden. Dit riep echter een spanningsveld op, omdat ze aan de andere kant voordrongen op de wachtlijst. Dit wordt het beste geïllustreerd door de kraakacties in zogenaamde 'wisselwoningen'. Dit waren vaak simpele directieketen waar bewoners tijdelijk konden verblijven wanneer hun eigen huizen werden gerenoveerd. Deze woningen stonden tussen renovaties in vaak lang leeg. Op het moment dat deze woningen werden gekraakt, voegden de krakers woonruimte toe aan het bestand.²⁵ Deze kraakacties waren echter problematisch omdat de woningen bedoeld waren voor grootschalige renovatieprojecten, die juist in Leiden nodig waren.

Een gekraakt parkeerterreintje

Het woonbeleid van de gemeente was vooral gericht op gezinnen en hield nauwelijks rekening met alleenstaande werkende jongeren of studenten en woongroepen. Er heerste dan ook een grote woningschaarste onder deze groepen. Hier was veel ontevredenheid over en dit leidde tot acties die

²³ *Leidsch Dagblad*, 25 september 1974; 16 november 1974.

²⁴ *Leidsch Dagblad*, 21 mei 1974, 8 augustus 1974, 5 februari 1975, 7 februari 1975, 4 augustus 1975, 20 augustus 1975.

²⁵ Zie bijvoorbeeld voor de problematiek: *Leidsch Dagblad*, 21 mei 1980, *Leidse Courant*, 24 mei 1980 en 31 mei 1980.

volgens de jongeren gericht waren op het veranderen van het woningbeleid. Hierbij werd soms kraken als actiemiddel ingezet. Panden werden kortstondig gekraakt om dit specifieke probleem te agenderen, zonder dat de jongeren de intentie hadden om in het pand te blijven wonen of werken.

Een voorbeeld van een dergelijke actie was de kraak van de bijna voltooide studentenflat de Pelikaanhof door activisten van de jongerenvakbond Katholieke Werkende Jeugd (KWJ) in 1973. Ze kraakten dit pand om aandacht te vragen voor de beroerde huisvesting voor werkende jongeren. Na één avond actievoeren verlieten de activisten het pand.²⁶ Hoewel al eerder de Stichting Huisvesting Werkende Jongeren (SHWJ) was opgericht, bleef de huisvesting van werkende jongeren een probleem. Nog in 1979 vond er een kraakactie plaats op Breestraat 24 als protest tegen de woningnood onder (werkende) jongeren. Het pand werd bezet met toestemming van de politie en duurde slechts drie kwartier. In navolging van deze actie overhandigden de krakers begin 1980 een petitie aan de burgemeester. Die zegde geen concrete maatregelen toe.²⁷

Fig. 2: Het monumentale pand aan Breestraat 24 werd kortstondig bezet om aandacht te trekken voor de woningnood en speculatie, december 1979. Foto door J. Holvast.

²⁶ *Leidsch Dagblad*, 7 februari 1975.

²⁷ *Leidsch Dagblad*, 29 december 1979; 10 januari 1980.

Ook in andere gevallen is het onduidelijk hoeveel invloed symbolische kraakacties hadden op het gemeentebestuur. In januari 1971 werd een leegstaand schoolgebouw kortstondig gekraakt door leden van een jongerensociëteit, die zich hard maakten voor een eigen wijkcentrum in het Morskwartier. In 1972 had de buurt inderdaad een wijkvereniging, maar of dit een direct gevolg was van de kraakactie is onduidelijk.²⁸

De bovengenoemde acties waren van korte duur, maar er waren ook jongeren die hun acties combineerden met een langdurig verblijf. In 1974 kraakten jongeren het voormalig klooster De Goede Herder in Zoeterwoude met als doel het gebouw zelf om te bouwen tot een woon-werkruimte voor zo'n honderd mensen. Het project was expliciet bedoeld voor studenten en werkende jongeren. Het klooster genoot bekendheid onder Leidse jongeren, omdat er grote feesten werden gegeven. Het lukte de groep echter niet om genoeg fondsen te verwerven voor de verbouwing en verwarming van het pand. Na enige maanden verloor de initiatiefgroep de controle over het project. Het complex trok steeds meer oncontroleerbare jongeren aan en brandde twee jaar later tot de grond toe af.²⁹ Dit soort uitwassen hadden effect op het imago van krakers, die vanaf de tweede helft van de jaren zeventig vaak geassocieerd werden met de verloedering van buurten.

In andere gevallen hadden bezettingsacties wel zichtbare en directe gevolgen. In mei 1972 protesteerden kinderen uit de binnenstad, samen met hun ouders, tegen het gebrek aan speelplaatsen. Er werd een optocht georganiseerd, 'met straatorgel voorop en vele spandoeken', die uiteindelijk op de Witte Singel eindigde, waar het voor de universiteit gelegen stuk grond werd 'gekraakt'.³⁰ Aan het einde van dezelfde maand werd er ook een parkeerterreinje aan de Pieterskerkgracht 'gekraakt' om aandacht te vestigen op het gebrek aan speelplaatsen. De parkeerplaats werd de dag erna opnieuw bestraat, maar de wethouder zegde toe zich in te zetten voor meer speelpleinen in de binnenstad. Het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk stelde hiervoor een subsidie beschikbaar van 225.000 gulden.³¹

²⁸ *Leidsch Dagblad*, 2 januari 1971; *Nieuwe Leidse Courant*, 14 juni 1972.

²⁹ *Leidsch Dagblad*, 15 mei 1974; 20 augustus 1974; 31 december 1974. *Leidse Courant*, 5 december 1977.

³⁰ *Leidsch Dagblad*, 4 mei 1972.

³¹ *Leidsch Dagblad*, 24 mei 1972.

Ook kunstenaars namen hun toevlucht tot kraakacties om ruimtegebrek te agenderen. In 1973 kraakte een groep kunstenaars een gebouw in de Caeciliastraat om deze als atelierruimte in gebruik te nemen.³² Het is niet duidelijk hoe deze actie is afgelopen, maar veel gelijkaardige acties van kunstenaars leidden wel tot duidelijke resultaten. Belangrijke voorbeelden daarvan zijn het Brill-pand in de jaren tachtig en Haagweg 4 in de jaren negentig, die beiden omgevormd werden tot ateliers.

De effecten van kraken in de jaren zeventig

Kraakacties die direct gericht waren op woonruimte hadden vaak kleinschalige, maar direct meetbare effecten: De krakers mochten wel of niet blijven. Soms kregen ze in het laatste geval vervangende huisvesting aangeboden. Kraakacties leidden echter zelden tot de herziening van sloop-, nieuwbouw- of renovatieplannen. Sommige kraakacties waren specifiek gericht op het beïnvloeden van stedelijk (bouw)beleid. Vaak waren de acties in dat soort gevallen eerder symbolisch, zoals bij de kortdurende bezettingsacties voor meer jongerenhuisvesting. In deze gevallen zijn de specifieke effecten moeilijker te meten.

Toch speelde kraken een belangrijke rol in politieke conflicten rondom huisvesting in Leiden. De Leidse huurdersbeweging ontstond nota bene uit een kraakconflict. Toen het gekraakte huisje van een kunstenaar-sechtpaar aan de Oranjejacht in juli 1969 ontruimd werd, leidde dit tot een spontane buurtoploop en de vorming van een actiecomité. Daaruit kwamen de twee belangrijkste huurdersorganisaties van de jaren zeventig voort: Het Leids Huurderscomite en de Bond van Huurders en Woningzoekenden.³³

Het omvangrijke buurtactivisme was tevens een van de redenen voor de Rijksoverheid om de stad Leiden vanaf 1977 grote fondsen toe te kennen voor stadsvernieuwingsprojecten. Bij deze regeling nam de Rijksoverheid de volledige kosten van stadsvernieuwingsprojecten op zich. Eigenlijk waren deze fondsen slechts bedoeld voor Rotterdam, Den Haag en Amsterdam, maar volgens de Leidse Courant werden de Leidse problemen ‘in Den Haag

³² *Leidsch Dagblad*, 6 februari 1973.

³³ J. Slangen, “‘Ouwe lullen motten weg.’ Studentenprotest, acties en het alternatieve circuit in Leiden in de late jaren 60’, in: D. Hötte, *De jaren zeventig. Actie, kunst en cultuur in Leiden* (Leiden 1989) 29-52.

zelfs nog als erger ervaren dan die van de stad Utrecht'.³⁴ Dat Leiden toegang kreeg tot deze fondsen was niet alleen te danken aan het kraken en het huurdersactivisme, maar de kraakacties en huurdersprotesten hadden er wel een belangrijke in rol gespeeld, omdat ze de urgentie van de problemen benadrukt hadden.

In de loop van de jaren zeventig werd kraken steeds meer geassocieerd met alternatieve jongerenbewegingen. In Leiden ontstond hierdoor een interessant misverstand, namelijk dat het poppodium LVC aan de Breestraat uit een kraakactie zou zijn ontstaan.³⁵ Feitelijk gaf de gemeente het pand echter in 1970 in bruikleen, eerst aan het Creatief Centrum en vanaf 1975 aan het LVC. Van kraken was dus geen sprake, maar omdat het LVC steeds sterker werd geassocieerd met de alternatieve jongerencultuur groeide met de tijd het idee dat het centrum voort moest zijn gekomen uit jongerenacties en kraakacties.³⁶ Het misverstand was een gevolg van de beeldvorming die rondom kraken ontstond.

De gevolgen van kraken in Leiden in de jaren zeventig waren vooral kleinschalig. De problemen waar krakers op reageerden en tegen in opstand kwamen in de jaren zeventig bleven bestaan: aan het begin van de jaren tachtig was er nog altijd een groot tekort aan woon- en werkruimte. Kraken ging dan ook door, maar de context waarin krakers opereerden veranderde in het nieuwe decennium. Door de krakersrellen in Amsterdam aan het begin van de jaren tachtig kwam het kraken in een ander daglicht te staan. De redenen om te kraken veranderden niet, maar de sociale samenstelling van de krakerspopulatie evenals hun argumenten en actievormen wel. Dat had tevens invloed op de effecten van kraakacties.

³⁴ *Leidse Courant*, 11 december 1976; *Leidsch Dagblad*, 29 januari 1977.

³⁵ Het Leids Vrijtijdscentrum sloot in 2013 zijn deuren en ging in 2014 door onder de naam Gebr. de Nobel aan de Marktsteeg. Zie ook: *Crash the party: 40 jaar LVC* (Leiden 2010).

³⁶ Zie bijvoorbeeld De Fabel van de illegaal, 'Protest tegen mogelijk kraakverbod', <http://www.doorbraak.eu/gebladerte/40272e01.htm> (12 juni 2006): 'Ook andere Leidse organisaties als het Leids Vrijtijdscentrum (LVC) [...] komen voort uit kraakacties'. Zie ook D. Vervoort, 'Kraakacties zijn een verrijking voor de stad', *Trouw*, 18 oktober 2003 (<https://www.trouw.nl/home/kraakacties-zijn-een-verrijking-voor-de-stad~a2c5e2a7>): '[...] Leiden [heeft] het Leids Vrijtijdscentrum (LVC) [...] te danken aan kraakacties.'

Kraken in de jaren tachtig

In de jaren 1979-1983 ging er een golf van militante kraakbewegingen door Europa. Vooral in grote steden als Amsterdam, West-Berlijn en Kopenhagen kwam het tot hevige straatgevechten tussen radicale krakers en autoriteiten.³⁷ In kleinere steden zoals Leiden kwam het zelden tot zulke gewelddadigheden, maar desondanks wierpen de Amsterdamse rellen hun schaduw over de stad.³⁸ Kraken werd gevaarlijker, omdat de politie en vooral illegale knokploegen harder optraden tegen krakers. Kraken werd hierdoor meer iets voor jongeren dan voor gezinnen met kinderen. Jongeren waren eerder bereid en in staat om het conflict aan te gaan.

De verschuiving was echter niet absoluut. Ook in de jaren tachtig bleven gezinnen en andere groepen kraken, onder andere in Leiden. Zelfs de meest radicale krakers in de sleutelstad zetten vaak in op overleg en compromis in plaats van confrontatie. Er was dus eerder sprake van een accentverschuiving dan van een radicale ommeswaai. Toch veranderde er wel het nodige, vooral omdat jongeren in de jaren tachtig meer op de voorgrond traden en meer gedaan kregen. Ze lieten bovendien meer zichtbare sporen achter in de stad dan voorheen.

Tegen speculatie en sloop

De strijd tegen het onttrekken van panden aan het huizenbestand zette zich in de jaren tachtig voort. De focus verschoof echter van verspreide huurwoningen die als opslagplaats werden gebruikt, naar in het oog springende, grote centrale panden die om verschillende redenen leegstonden.

Zo bezette een groep krakers in april 1980 Haverstraat 87, dat kort daarvoor door de gemeente was aangekocht met de bedoeling het te slopen om ruimte te maken voor stadstuinen. Volgens de krakers was dat

³⁷ B. van der Steen, L. van Hoogenhuijze, and A. Katzeff (red.), *The City is Ours: Squatting and Autonomous Movements in Europe from the 1970s to the Present* (Oakland 2014).

³⁸ B. van der Steen, 'De metropool voorbij'; Van Rooden, Snoep en Van der Steen, 'Krakende kattenvrouwtjes en banketbakkers'; Nicole Jansen, *Een harde noot om te kraken: het verschil in ontwikkeling tussen de Leidse en Amsterdamse kraakbeweging tussen 1978 en 1981* (BA scriptie 2016).

onaanvaardbaar, omdat de bouwkundige staat van de woning goed was. Ze beweerden dat de gemeente het pand onbewoonbaar had gemaakt door de voordeur, de ramen en het aanrecht te verwijderen. De wethouder 'ontkende niet' dat dit het geval was. Of het pand uiteindelijk is gesloopt, is onduidelijk.³⁹

In 1984 kraakte een groep jongeren het pand aan Breestraat 85. Zij konden er ruim een jaar blijven, totdat de eigenaar het pand verkocht aan een Haagse projectontwikkelaar. Deze wilde het pand verbouwen tot een winkelruimte met daarboven appartementen. De krakers vertrokken vrijwillig, maar na een paar jaar was het pand nog steeds niet verbouwd en stond het nog altijd leeg. In 1990 besloten krakers het pand daarom opnieuw te bezetten. Het pand werd kort erna ontruimd, nadat de eigenaar had toegezegd dat hij snel zou aanvangen met de verbouwing. De tweede kraakactie had dus succesvol druk uitgeoefend op de eigenaar.⁴⁰

Een van de meest tastbare effecten had een kraakactie op de Breestraat. Hier staan nog altijd twee monumentale panden op huisnummers 6-8. In maart 1980 kraakte een grote groep jongeren de twee panden. De jongeren stelden dat hun actie bovenal diende om 'leegstand en speculatie in Leiden' aan de kaak te stellen. De panden waren in februari 1979 door de AMRO voor 510.000 gulden gekocht. In oktober 1979 was de laatste bewoner vertrokken. Het pand stond dus al een paar maanden leeg toen het gekraakt werd. De kraakactie leidde binnen de gemeenteraad al snel tot discussie. Het bleek namelijk dat de AMRO-bank van plan was om de twee panden te slopen en nieuwe bankkantoren te bouwen. Verschillende partijen waren daar tegen. Zo betoogde een raadslid van de Partij van de Arbeid dat de panden beter gebruikt zouden kunnen worden voor de huisvesting van één- en tweepersoonshuishoudens. Van de sloopplannen kwam uiteindelijk niets terecht. De krakers konden tot begin 1985 blijven, totdat een projectontwikkelaar de panden opkocht. De kraakactie zorgde er dus voor dat de panden behouden werden, ook al moesten de krakers zelf na hun ontruiming een nieuwe woonplek zoeken.⁴¹

³⁹ *Leidsch Dagblad*, 2 april 1980.

⁴⁰ *Leidsch Dagblad*, 19 juni 1984; 8 augustus 1985; 28 mei 1990; 6 juni 1990.

⁴¹ *Leidsch Dagblad*, 11 maart 1980; 19 maart 1980; 29 maart 1980; 14 augustus 1985.

‘De huizen worden nu gebruikt waarvoor ze bestemd zijn’

De bovengenoemde kraakacties richtten zich tegen het onttrekken van woonruimte aan het huizenbestand. In de jaren tachtig vonden er echter ook acties plaats die zich juist richtten op het toevoegen van woningen. In de jaren zeventig hadden krakers vooral vooroorlogse huurwoningen bezet met dit doel, maar later bezetten krakers ook grote nieuwbouwprojecten. Dit was bijvoorbeeld het geval op het Waardeiland en in de Weddesteeg. Beide woningbouwprojecten waren opgezet door de firma Westland/Utrecht Projectontwikkeling (WUPO). Het ging om dure huur- en koopwoningen, maar juist rond deze tijd stortte de huizenmarkt in, waardoor veel woningen lang leeg bleven staan.

In de Weddesteeg leverde de WUPO in 1980 vijfenzeventig nieuwe huur- en koopwoningen op. Door de hoge verkoop- en huurprijzen waren in november 1981 echter pas zeven van de eenenvijftig huurwoningen verhuurd en slechts dertien van de vierentwintig koopwoningen verkocht. Diezelfde maand bezetten twintig jongeren twaalf woningen in het complex.⁴² De krakers vertelden het *Leidsch Dagblad*: ‘De huizen worden nu gebruikt waarvoor ze bestemd zijn, om in te wonen’.⁴³ Ze legitimeerden hun actie dus met het argument dat ze woningen aan het huizenbestand toevoegden. De krakers vonden het onbegrijpelijk dat de gemeente de bouw van zulke dure appartementen had toegestaan en daarom vonden zij dat ze het recht hadden ze in gebruik te nemen.

⁴² *Leidsch Dagblad*, 23 november 1981; 25 november 1981; 8 december 1981; 19 december 1981.

⁴³ *Leidsch Dagblad*, 24 november 1981.

Fig. 3: Pamflet naar aanleiding van een kraakactie in de nieuwe appartementen op het voormalige terrein van de Rotogravure. Erfgoed Leiden 1982/1983. Maker onbekend.

De voorzitter van de vereniging van eigenaren van het complex was evenwel niet overtuigd van de redenering: 'Het is vreemd dat huizen waarvoor anderen 1500 gulden per maand moeten neertellen, door anderen zomaar gratis bewoond worden. Wij hebben er ook voor moeten werken, terwijl hen de luxe zomaar toekomt.'⁴⁴ De gemeente weigerde in te grijpen in het conflict tussen de Weddesteegkrakers en de WUPO. De krakers kwamen uiteindelijk tot een compromis met het bedrijf en mochten voorlopig blijven. Uit een artikel dat in 1984 in het *Leidsch Dagblad* verscheen, blijkt dat er toen nog wat krakers in de woningen zaten. Op 20 december van dat jaar besteedde het *Leidsch Dagblad* aandacht aan de demontage van een Engelse vliegtuigbom, die in 1944 in de Morssingel was beland. Bij de evacuatie van het gebied ontstond er commotie op de Weddesteeg. De krakers van het WUPO-complex wilden het pand aanvankelijk niet verlaten, omdat ze vreesden er daarna niet meer in te mogen. De krant schreef: 'Ze werden er door de politie in pyjama

⁴⁴ Ibidem.

uitgehaald.⁴⁵ Na de demontage konden de krakers het pand gewoon weer in. De Weddesteegflats werden in de periode die volgde een ontmoetingsplaats voor alternatieve jongeren en krakers. Van hieruit werd niet alleen de kraak van de Clos en Leembruggenfabriek opgezet – de grootste kraakactie uit de Leidse geschiedenis – maar ook de kraak van het Troef-gebouw, een pand direct tegenover de Weddesteeg.

Het kraken voor het vergaren van meer woningen richtte zich echter niet alleen op nieuwbouwprojecten in de jaren tachtig. Ook de jongeren die drie vijftiende-eeuwse monumentale pandjes aan het Begijnhof kraakten, benadrukten dat ze met hun actie woningen toevoegden aan het huizenbestand. De actie was grootschaliger dan veel van de kraakacties uit de jaren zeventig. Het complex was van de universiteit, maar stond volgens de krakers al lang leeg toen ze het in 1983 kraakten: 'Langere leegstand zal zeker leiden tot verdere verkrotting en brandgevaar en bewoning is – mede gezien het grote woningtekort in Leiden – een logische stap, nadat buurtvereniging en gemeente stappen namen om de sloop tegen te houden'. In oktober 1989 organiseerden de krakers een feestje, waarbij ze medewerkers van de universiteit, vrienden, kennissen, gemeenteambtenaren en burens uitnodigden om te komen bekijken hoe ze de pandjes hadden gerestaureerd, waardoor er vijf appartementen waren ontstaan.⁴⁶

Centraal Wonen, Werkruimtes en Ateliers

In de jaren tachtig zetten meer krakers zich in voor woongroepen, woon-werkpanden en ateliers. Ze waren daarin succesvoller dan in de jaren zeventig. De krakers van woon-werkpanden en ateliers vonden het gemakkelijkst gehoor bij de gemeente. Jongeren die zich inzetten voor woongroepen kampten echter nog met dezelfde problemen als in de jaren zeventig: hun claims werden niet serieus genomen. Ze kraakten daarom grote panden in het centrum van de stad, waar ze vaak maanden of zelfs jaren konden blijven. Dit leverde echter nooit een blijvende groepswoning op, omdat eigenaren uiteindelijk altijd andere bestemmingen voor deze panden vonden.

Dat de gemeente weinig aandacht had voor woongroepen bleek onder andere bij de kraak van een verwaarloosd pand aan Groenesteeg 37d

⁴⁵ *Leidsch Dagblad*, 20 december 1984.

⁴⁶ *Leidsch Dagblad*, 13 oktober 1983; 4 november 1989.

in februari 1983. Na de kraakactie stelde de gemeente dat ze het pand wel wilde opknappen, maar alleen om er appartementen van te maken. De krakers wilden het pand juist bewoonbaar maken voor woongroepen. Ze stelden voor om het pand zelf op te knappen, maar de gemeente ging daar niet op in. Aan het einde van de maand werd het pand ontruimd, waarna slopers het pand onbewoonbaar maakten door de ramen uit het huis te slaan om kraakacties in het vervolg te voorkomen. De krakers werd geen vervangende woonruimte aangeboden.⁴⁷

Een indirect effect van het mislukken van een aantal woongroep-kraakacties was dat een aantal voorstanders van woongroepen zich op een institutionele manier gingen organiseren, in de hoop zo meer succes te boeken. Begin jaren tachtig werd Centraal Wonen actief in Leiden. De organisatie was in de jaren zeventig ontstaan in Den Haag, waar ze door middel van kraakacties enige woongroepen had opgezet. Iets later ontwikkelde het initiatief zich tot een landelijke organisatie, die in meerdere plaatsen samenwerkte met woningbouwverenigingen en zich richtte op renovatie en nieuwbouw voor woongroepen.⁴⁸ In 1986 kondigde het Leidse stadsbestuur aan dat ze jaarlijks een aantal woningen wilde bouwen voor Centraal Wonen projecten.⁴⁹ In 1988 had Centraal Wonen in Leiden al vier woonprojecten: zesendertig woningen aan de Gerestraat; het zogenaamde Pand Boot (negen bewoners); Project Zwartehandspoort (zes woningen) en vijftien woningen in de Stevenshof (15 woningen).⁵⁰ Centraal Wonen wist dus directe invloed uit te oefenen op het stadsbeleid, in tegenstelling tot individuele woongroep initiatieven.

Het succes van Centraal Wonen trok de aandacht van krakers op het Waardeiland. In 1982 hadden zij daar een aantal nieuwgebouwde onverkoopbare woningen gekraakt, maar in 1986 besloten zij dat ze een eigen stabiele woongroep wilden opzetten samen met Centraal Wonen. Er volgden lange gesprekken met de gemeente. In 1988 werd voor hen een locatie gevonden aan de Herensingel: een stuk grond waar voorheen een schoolgebouw had gestaan. De buurt verzette zich aanvankelijk tegen het plan, omdat ze liever een speelterrein wilde, maar in 1990 kon toch men beginnen met de bouw van het complex, dat uit veertien woningen zou

⁴⁷ *Leidsch Dagblad*, 18 februari 1983.

⁴⁸ *Nieuwe Leidse Courant*, 29 juli 1976.

⁴⁹ *Leidse Courant*, 2 december 86.

⁵⁰ *Leidsch Dagblad*, 11 maart 88.

bestaan.⁵¹ Het is het enige voorbeeld in Leiden van krakers die het initiatief namen tot nieuwbouw en zo een blijvende stempel op het stadsbeeld achterlieten.

Een andere grote groep jongeren kraakte in de jaren tachtig om ruimte op te eisen voor woon-werkpanden. De gemeente stelde aanvankelijk geen panden beschikbaar voor dit soort gebruik, waarop jongeren het heft in eigen hand namen. Zij legitimeerden hun acties door te claimen dat zij op deze manier iets deden aan de hoge jongerenwerkloosheid en -woningnood. Over het algemeen reageerde de gemeente goed op deze kraakacties en stond ze welwillend tegenover de eisen van deze krakers.

In juni 1982 kraakte een groep van 'enkele tientallen krakers' het leegstaande fabriekscomplex van Clos & Leembruggen aan de Langegracht. Het *Leidsch Dagblad* sprak van 'de grootste kraakactie van Leiden' vanwege de omvang van het complex en vermeldde: 'Met eigen geld en deskundigheid gaan de jongeren aan de slag om de fabriek om te toveren in werk- en woonruimte.'⁵² De krakers wilden in het pand tientallen kleine bedrijfjes opzetten. Aanvankelijk ging de gemeente niet in op de wensen en eisen van de krakers. Het pand werd ontruimd en gesloopt om plaats te maken voor het nieuwe kantoor van het gewestelijk arbeidsbureau. De krakers gaven echter niet op en kraakten kort daarna het gebouw van het vormingscentrum Troef aan het Noordeinde. Het Troef-gebouw bevond zich direct tegenover de gekraakte woningen aan de Weddesteeg, en de krakers hadden elkaar daar leren kennen.⁵³

Kort daarop ging de gemeente in overleg met de krakers. Ook het Troef-gebouw zou gesloopt worden, maar deze keer werd de krakers een alternatieve locatie aangeboden. Ze kregen het Hartevelt-complex tot hun beschikking, op voorwaarde dat ze de ruimte alleen zouden gebruiken om in te werken, en niet om in te wonen. Daarmee had de kraakactie direct effect voor jongeren die op zoek waren naar betaalbare werkruimten. De KLOS bestaat vandaag de dag nog altijd en heeft door de jaren heen als voorbeeld gediend voor soortgelijke ruimtes in de stad.⁵⁴

In augustus 1985 bezette een groep van vijftientig jongeren het Brill-complex bij de Burcht, met het doel om er woonruimtes en ateliers te

⁵¹ *Leidse Courant*, 15 februari 1990.

⁵² *Leidsch Dagblad*, 8 juni 1982.

⁵³ *Leidsch Dagblad*, 11 december 1982; 17 december 1982.

⁵⁴ *Leidsch Dagblad*, 21 april 1986. Zie ook: <http://www.klosleiden.nl>.

verwezenlijken. Het pand, dat eigendom was van de universiteit, stond al lange tijd leeg en verkeerde in slechte staat. De krakers boden aan het pand te huren voor 20.000 gulden per jaar, maar op dit aanbod werd niet ingegaan en de universiteit spande een kort geding aan tegen de krakers. Bemiddelingspogingen van gemeenteraadsleden en zelfs de burgemeester hadden geen effect. De universiteit kreeg haar gewenste ontruimingsbevel van de rechtbank, maar het stadsbestuur besloot de ontruiming uit te stellen, zodat de krakers een zogenoemd 'haalbaarheidsonderzoek' konden afronden, dat uit zou wijzen of hun verbouwings- en gebruiksplannen realistisch waren. Om het ontruimingsbevel te omzeilen, besloten de krakers om het pand voor een dag geheel te ontruimen, zodat ze officieel aan het ontruimingsvonnis zouden voldoen, om het vervolgens opnieuw te kraken. Uiteindelijk besloot de universiteit het gebouw aan de gemeente te verkopen, die samen met de krakers een renovatieplan opstelde. Er kwamen woonruimtes en ateliers, dus de krakers hadden hun doel bereikt.⁵⁵

In 1988 kraakte een groep kunstenaars een Haagweg 4 om er ateliers in te richten. Die actie mislukte, maar in 1993 probeerde men het opnieuw, met succes. Het gebouw werd door de gemeente aangekocht en omgevormd tot een ateliercomplex.⁵⁶ De gemeente nam in deze gevallen niet het voortouw, maar gaf achteraf wel haar steun aan de krakende kunstenaars, waardoor er ateliers voor hen beschikbaar kwamen in de stad.

Beeldvorming en exces in de jaren tachtig

Het stereotype van de militante en asociale kraker ging een belangrijke rol spelen in de jaren tachtig, als gevolg van de spectaculaire krakersrellen in Amsterdam van 1980. Ook buiten de hoofdstad werd kraken steeds vaker geassocieerd met radicale actie en geweld. Ook in Leiden kwam dit thema steeds vaker voor in berichtgeving over lokale kraakacties. Toen Leidse scholieren in de zomer van 1980 hun school 'kraakten' als examenstunt en een spandoek uithingen met de leus 'Wij kraken zonder geweld en zonder Mobiele Eenheid', leidde dat tot klachten van buurtbewoners die

⁵⁵ Zie voor meer details bijvoorbeeld: *Leidsch Dagblad*, 8 augustus 1985; 9 augustus 1985; 21 oktober 1985; 11 november 1985; 13 december 1985; 5 september 1987.

⁵⁶ *Leidsch Dagblad*, 2 maart 1988; 13 februari 1990. Zie ook: <http://www.haagwegleiden.nl>.

‘Amsterdamse toestanden’ vreesden.⁵⁷ Het liet zien hoezeer de Amsterdamse gebeurtenissen de beeldvorming over kraken in Leiden beïnvloedden.

Tegelijkertijd droegen krakers ook zelf bij aan hun slechte imago. In 1981 besteedde het *Leidsch Dagblad* veel aandacht aan een groep jongeren die een schoolgebouw aan de Ter Haarkade had gekraakt. Hoewel de meeste partijen de krakers steunden, moesten ze uiteindelijk toch vertrekken. De houding van de betrokkenen sloeg om toen er berichten kwamen dat de krakers de zaak grondig vernield hadden. Volgens het Ministerie van Onderwijs hadden ze 60.000 gulden schade aangericht. Het schoolbestuur liet weten dat het opruimen van de ‘ravage’ anderhalve maand gekost had.⁵⁸ Gelijkaardige berichten over vernielingen door krakers kwamen van een pand op de Langegracht in 1982 en een pand op het Rapenburg in 1985.⁵⁹

De opkomst van radicale en ‘asociale’ krakers in de jaren tachtig gaf het kraken een andere dynamiek dan in de jaren zeventig, toen veel krakers jonge gezinnen vormden. Aan de ene kant werd er vaak harder opgetreden tegen krakers. Zo werd de Ter Haarkade kort na de bezettingsactie binnengevallen door agenten met getrokken pistolen. Aan de andere kant konden jongeren vaak meer gedaan krijgen dan eerder, omdat de gemeente bang was voor ‘Amsterdamse toestanden’ als ze niet meeging in hun eisen. Het uitleven van panden en militant activisme nam weliswaar toe, maar bleef een marginaal verschijnsel in Leiden. Veel krakers bleven in eerste plaats gericht op het verwerven en renoveren van woonruimte of het aankaarten van huisvestingsproblemen voor woongroepen en werkruimtes.

Conclusie

De invloed van kraakacties op het stadsbeeld en woningbeleid is omstreden. Hoewel Van Noort in 1984 de invloed van krakers in Dordrecht, Den Bosch, Utrecht en Nijmegen onderzocht, hebben de meeste studies zich gericht op Amsterdam. Deze bijdrage vult de literatuur aan door ene systematische blik op de effecten van kraakacties in Leiden.

Leiden was in de jaren zeventig en tachtig kleiner, armer en minder invloedrijk dan Amsterdam. De Leidse krakers waren daarnaast minder

⁵⁷ *Leidsch Dagblad*, 28 mei 1980.

⁵⁸ *Leidsch Dagblad*, 23 mei 1981.

⁵⁹ *Leidsch Dagblad*, 8 juli 1982; 11 augustus 1982; 8 maart 1985.

sterk georganiseerd. Dit maakte de dynamiek tussen krakers en stadsbestuurders er heel anders. Men kan zich echter afvragen welk van de twee steden representatiever is. Kraken in Amsterdam heeft meer aandacht gekregen, juist omdat de ontwikkelingen er zo uitzonderlijk waren. Krakersrellen zoals in Amsterdam deden zich in de rest van het land zelden voor. Dit maakt de Leidse casestudy, met haar bescheiden resultaten, representatiever en interessanter.

Grote invloed op het stedelijk beleid hadden Leidse krakers in de regel niet. Desondanks waren ze in staat om op individueel niveau veel concessies af te dwingen. Veel gekraakte woningen werden gelegaliseerd in de jaren zeventig, en er kwamen meer werkplaatsen en ateliers in de jaren tachtig. Een aantal van deze initiatieven leeft tot op de dag van vandaag voort, zoals De Klos en Haagweg 4.

Ook op het stadsbeeld hadden krakers slechts in beperkte mate invloed. In de Breestraat wisten krakers een monumentaal pand voor sloop te behouden. Eenmaal stonden krakers zelfs aan de basis van een nieuwbouwproject.

Op een indirecte manier speelde kraken wel een belangrijke rol in de stad. Kraakacties stonden aan de basis van de grote huurdersbeweging in de jaren zeventig, die uiteindelijk zorgde voor grote rijksbijdragen voor stadsvernieuwing. Kraken speelde tevens een belangrijke rol in de opkomst van protestgroepen in Leiden.

De ontwikkelingen in Leiden passen niet zonder voorbehoud in de modellen van Tarrow, Pruijt of Van Noort. Voor een goed begrip van de Leidse kraakacties en haar effecten is een breder conceptueel kader zinvoller. Dat kader moet uitgaan van alle kraakacties in de stad, in plaats van slechts de acties van politieke krakers. Dit perspectief toont niet alleen de diversiteit van de krakerspopulatie, maar laat ook zien dat het stadsbestuur anders reageerde op de acties van verschillende soorten krakers, waardoor deze acties ook verschillende effecten hadden. In de jaren zeventig stond het stadsbestuur vaak welwillend tegenover krakende gezinnen, terwijl jongeren maar weinig gedaan kregen. Dit veranderde in de jaren tachtig. In deze periode behaalden juist jonge krakers de meeste successen en kregen ze meer aandacht van de media. Dat gold niet voor alle groepen jongeren. Het gemeentebestuur was vooral geneigd om kunstenaars te steunen, evenals krakers die woonwerkpanden wilden opzetten.